

Svájc nyelvi helyzete, különös tekintettel a nyelvi kisebbségekre

I. Bevezetés. — Egy korábbi közleményemben „Nyelvek és nyelvjárások Svájcban” címmel áttekintést adtam a több szempontból (pl. államalakulata, történelmi, politikai, kulturális, nyelvi körülményei tekintetében) is sajátos helyzetű országról, mégpedig elsősorban a svájci többnyelvűségről és ennek történelmi háttéréről, valamint a német nyelvrendszerhez tartozó különféle alemann, illetőleg a francia és az olasz nyelvhez sorolható nyelvjárásokról, továbbá a rétoromán tájszólásokról (MNY. 2000: 109—20). Akkori (1998 októberében folytatott) vizsgálódásaim ugyan nem szociolingvisztikai indítatásúak voltak, Svájc többnyelvűségének bemutatása viszont ilyen szempontokat is fölvetett, ezért ezeket elhagyni, megkerülni nyilvánvalóan nem lehetett, amint arról az említett írásom „Összegzés, záró megjegyzések” című fejezete tanúskodik (118—20).

Már az 1998-as tanulmányutam során fölmerült bennem annak gondolata, hogy célszerű és hasznos lenne Svájc nyelvi-nyelvjárási helyzetét megismerni, részletesebben is feltárni, de erre — az akkor kitűzött feladat teljesítése mellett — kéthetes kutatómunka

kevésnek bizonyult. Korábbi tervem megvalósítását 2003 júniusában egy négyhetes zürichi tanulmányút tette lehetővé.¹

A svájci nyelvtudomány (ezen belül a nyelvjáráskutatás is) régi múltra, nagy hagyományokra tekinthet vissza. Fejlődése, eredményei természetesen mindig szorosan kapcsolódtak az ausztriai és főképpen a németországi kutatásokhoz, amelyek — különösen a XIX. század első harmada óta — nemcsak a svájci nyelvészek számára szolgáltak mintául, hanem Európa-szerte elismerést váltottak ki, a dialektológiában pedig meggyőződésem szerint mindmáig az élvonalat jelentik. A svájci nyelvjáráskutatásnak és az utóbbi három-négy évtizedben egyre inkább teret hódító szociolingvisztikának gazdag szakirodalma van, sőt az utóbbi tudományszaknak, miként például Németországban, Svájcban is figyelemre méltó dialektológiai előzményei vannak, amint azt jól igazolja például WALTER HAASnak Svájc nyelvi helyzetével foglalkozó, igen alapos szociolingvisztikai tanulmányához tartozó bibliográfiai összeállítás is (Schweiz. In Soziolinguistik. Bd. 2. Hrsg. ULRICH AMMON — NORBERT DITTMAR — KLAUS J. MATTHEIER. Berlin — New York, 1988. 1365—83; a továbbiakban: HAAS 1988). Bőven találhattam tehát olyan kiadványokat, melyeket kutatásaimhoz fel tudtam használni. Svájc nyelvi-nyelvjárási helyzetének áttekintéséhez — W. HAAS említett munkája (1988) mellett — a legfontosabb forrásaim a következők voltak: HANS BICKEL—ROBERT SCHLÄPFER szerk., Die viersprachige Schweiz. Verlag Sauerländer, Aarau — Frankfurt am Main — Salzburg, 2000. (a továbbiakban BICKEL—SCHLÄPFER 2000.); ERVIN DIEKMANN, Das Rätoromanische in der Schweiz. In Handbuch der mitteleuropäischen Sprachminderheiten. Hrsg. ROBERT HINDERLING — LUDWIG M. EICHINGER. Gunter Narr Verlag, Tübingen, 1996. (a továbbiakban: DIEKMANN 1996.) és BEAT SIEBENHAAR — ALFRED WYLER, Dialekt und Hochsprache in der deutschsprachigen Schweiz. Pro Helvetia Schweizer Kulturstiftung, Zürich, 1997. (a továbbiakban SIEBENHAAR—WYLER 1997.). A BICKEL és SCHLÄPFER összeállította kötetről szeretném megjegyezni, hogy ez a könyv átdolgozott és bővített változata egy ugyanezzel a címmel 1982-ben napvilágot látott kiadványnak, amelyet akkor R. SCHLÄPFER egyedül szerkesztett. Megjelentetését a szerkesztők elsősorban azzal indokolták, hogy Svájc nyelvi helyzete az utóbbi két évtizedben eléggé megváltozott. Ez tette szükségessé például az országos népszavazást a nyelvtörvényről, az idegennyelv-oktatás bevezetését az alsó tagozatos tanulók körében, Graubünden kantonban pedig a rétoromán nyelvjárású nyelvközösség számára egy mesterségesen kialakított normatív nyelvváltozatnak, a *Rumantsch Grischun* rétoromán sztenderdnek a terjesztését. Az új kötet több olyan fejezettel is bővült, melyek a különböző nyelvű lakosság (köztük a kisebbségi helyzetben élő nyelvközösségek) nyelvi-nyelvhasználati problémáit tárgyalják. Ezeknek a megismerése is hasznosnak bizonyult vizsgálati célom megvalósításához. Főképpen azonban az említett két-két önálló kiadvány és tanulmány alapján igyekeztem Svájc nyelvi helyzetének jellegzetes vonásait megrajzolni, főbb sajátosságait összefoglalni. Ezenkívül a svájci kollégákkal folytatott beszélgetések némely tanulságát, valamint a zürichi tanulmányutam során szerzett tapasztalataimat is hasznosítani tudtam.

¹ Ezt a Svájci Nemzeti Alapítvány támogatásának és svájci nyelvjáráskutatók közreműködésének köszönhetem. A Zürichben végzett kutatásaimhoz a kollégákkal folytatott megbeszélések, konzultációk révén és a különféle (egyetemi, intézeti) könyvtáraktól minden segítséget megkaptam ahhoz, hogy vizsgálódásaim célját — Svájc nyelvi helyzete témakörben is — megvalósíthassam. Ezért elsősorban dr. ELVIRA GLASERnek, a Zürichi Egyetem Német Szeminárium professzorának és dr. PETER OTTNak, a „Schweizerdeutsches Wörterbuch” munkálatai vezetőjének tartozom köszönettel.

II. Svájc többnyelvűsége. — Svájc többnyelvűségének kialakulását, történelmi hátterét „A négynyelvű Svájc” című (régebbi és újabb kiadású) kötet számára mindmáig W. HAAS tárta föl a legrészletesebben (vö. BICKEL—SCHLÄPFER 2000: 17—56). Mivel erről a bevezetésben már említett cikkemben vázlatos áttekintést adtam (vö. MNy. 2000: 110—2), ezért itt ettől lényegében véve eltekintek. W. HAAS kutatási eredményeiből csupán egy-két fontosabb mozzanatot emelek ki, mégpedig azzal a céllal, hogy fény derüljön Svájc többnyelvűségének kialakulására, s ezáltal — a történelmi múlt ismeretében — mai nyelvi helyzete könnyebben érhetővé váljék.

Svájc mai területe már az időszámítás előtti első évezredben is lakott hely volt. Az első följegyzések szerint kezdetben az Európa-szerte sokfelé terjeszkedő kelták egyes törzsei Svájc déli részét, Wallis területét is birtokukba vették. A kelták terjeszkedésének, uralmának a Római Birodalom vetett véget, s ennek következtében — a latin nyelv és kultúra hatására — saját nyelvüket elhagyva néhány évszázad során az V. század végére többségük a vulgáris latin egyik változatát vette át. Ez történt a Wallisban élt kelta törzsekkel is, s így a bekövetkezett romanizálódás az akkori Svájcot — legalábbis két-három évszázadig — lényegében egynyelvűvé tette. Ezt a nyelvi helyzetet a germán törzsek hódítása, déli irányú terjeszkedése változtatta meg. Először a burgundok telepedtek meg, majd pedig a germán törzsszövetségben egyesült alemannok, akik a VI. századtól kezdve egyre nagyobb tömegekben hódították meg a korabeli Helvéciát, a mai Közép-Svájc és a Bodén-tó közötti területet. Az alemann népcsoportok évszázadokig tartó terjeszkedéssel Svájc északi, északnyugati részét is elfoglalták, majd a lassú, fokozatos germanizálódás folyamata az alsó Rajna-völgyet és az Alpok vidékét is elérte. Ily módon a lakóhelyén maradt újlatin (francia, olasz, rétoromán nyelvűvé vált) népességgel együtt már a kései középkorra kialakult Svájc többnyelvűsége, amely napjainkig fennmaradt.

Svájc államformája szövetségi köztársaság. A régi államszövetséget (Alte Eidgenossenschaft) Uri, Schwyz és Unterwalden kantonok alapították a XIII. század végén, és a mindenkori kormányzati hatalom nyelve kb. ötszáz éven át (1798-ig) a német volt. Ez — főleg a végrehajtó hatalomban — általában nem okozott gondot, hiszen annak tagjai kivétel nélkül a képzettebb rétegekből kerültek ki, s ők megfelelő nyelvismerettel rendelkeztek. Ahol pedig szükség volt rá — elsősorban a törvényhozó hatalomban —, ott tolmácsok segíthették egyes testületek munkáját. Kisebb-nagyobb problémák akkor merültek föl, amikor 1481-ben a megalapításától fogva kétnyelvű (francia és német) Fribourg/Freiburg és környéke is belépett a szövetségbe. A város és vezető rétege ugyanis többségében francia nyelvű volt, s nemegyszer — főképpen a kevésbé képzett lakói — bizonyos kérdésekben anyanyelvükön szerették volna hallatni szavukat. A nyelvi kérdés kedvezőbb megoldását az 1847-es szövetségi alkotmány teremtette meg azzal, hogy a németet, a franciát és az olaszt Svájc egyenrangú nemzeti nyelvének nyilvánította. Ezzel a szabályozással a német nyelv korábbi egyeduralkodó végleg megszűnt (Svájc többnyelvűségének kialakulására, a svájci államszövetségnek a nyelvi kérdésekben betöltött szerepére l. részletebben W. HAAS, Sprachgeschichtliche Grundlagen. In BICKEL—SCHLÄPFER 2000. 17—56; különösen 18—39; 49—56). A Svájcban használatos nyelvek törvényben meghatározott státusa később még többször is módosult. Így például az 1938-ban elfogadott szövetségi alkotmány négy nemzeti nyelvet ismer el (német, francia, olasz és rétoromán), de a másik hárommal szemben a rétorománt nem tekinti hivatalos nyelvnek. Jelentősebb módosításra néhány évvel ezelőtt került sor, amelyről a későbbiekben részletebben is szólnok.

1. A négynyelvű Svájc; statisztikai adatok és nyelvterületek. — Svájc nemzetközileg elismert semlegessége, szilárd államformája, gazdasági ereje és régi múltra visszatekintő demokratikus hagyományai — területének nagyságához

mértén különösen — tekintélyt és mintát jelenthetnek a világ sok országa számára. Svájc huszonhat kantonból áll, mindegyiknek saját kormánya és parlamentje van olyan önállósággal, amely sok kérdésben lehetővé teszi a törvényalkotást és a helyi viszonyoknak megfelelő döntéshozatalt is. Az államigazgatás a szövetségi kormány (*Bundesregierung, Bundesrat*) kezében van, ennek élén a szövetségi elnök (*Bundespräsident*) áll, a törvényhozás pedig a szövetségi parlament (*Vereinigte Bundesversammlung* vagy más néven *Parlament*) feladata. A regionális (az egyes kantonokon belüli) és az egész országot érintő problémák eldöntésében nagy szerepe van az — olykor a lakosságot is megosztó, vitatott kérdésekben meg-megismétlődő — népszavazásoknak.

A huszonhat kanton túlnyomó többsége (összesen 22) egynyelvű, három kanton két-, egy pedig háromnyelvű. Nagy részük (17) német nyelvű, négy francia, egy pedig olasz nyelvű. A kétnyelvű kantonok közül egyben német nyelvű többség van francia kisebbséggel, kettőben viszont a többség nyelve francia, az ottani kisebbség viszont német ajkú. Az egyetlen háromnyelvű kantonban (Graubündenben) német, olasz és rétoromán nyelvű lakosság él. Svájcban 1880 óta tartanak népszámlálást, mégpedig tízévenként. Az ország lakóinak száma 1880-ban 2,9 millió volt, ezzel szemben 1970-ben 6,3 milliót tett ki, majd az utóbbi harminc évben kb. 1 millióval gyarapodott a svájciak lélekszáma. Népszámláláskor a lakosság nyelvi hovatartozását is fölmerik, sőt 1990-ben is arról érdeklődtek a kérdezőbiztosok, hogy általában mely nyelv(ek)en beszél a megkérdezett otthon és a hozzátartozók körében, illetőleg az iskolában, hivatalban, munkahelyen. Az akkori fölmeréssel ugyanis azt szerették volna megtudni, hogy például két- és többnyelvűség esetén milyen kommunikációs helyzetben használja a beszélő az egyik vagy a másik nyelvet.

A kapott értékeket külön-külön táblázatban szokták közzétenni, mégpedig az egyikben a Svájc össznépességére vonatkozó eredmények, a másikban pedig a svájci állampolgárságú lakosok adatai szerepelnek (a népszámlálás adatainak részletes elemzésére és az alábbi táblázatokra vö. BRUNO PEDRETTI, *Die Beziehungen zwischen den schweizerischen Sprachregionen*. In BICKEL—SCHLÄPFER 2000. 270—2).

Svájc népességének nyelvi hovatartozás szerinti adatait (az 1990-es népszámlálással bezárólag, százalékos értékekkel) az alábbi táblázat tartalmazza:

	Német	Francia	Olasz	Rétoromán	Egyéb
1888	69,7	21,8	5,3	1,3	2
1910	69,1	21,1	8,1	1,1	6
1941	72,6	20,7	5,2	1,1	4
1960	69,3	18,9	9,5	0,9	1,4
1970	64,9	18,1	11,9	0,8	4,3
1980	65,0	18,4	9,8	0,8	6
1990	63,6	19,2	7,6	0,6	8,9

A svájci állampolgárok nyelvi hovatartozás szerinti adatait (ugyancsak az 1990-es népszámlálással bezárólag, százalékos értékekkel) az alábbi táblázat tartalmazza:

	Német	Francia	Olasz	Rétoromán	Egyéb
1910	72,7	22,1	3,9	1,2	0,1
1941	73,9	20,9	3,9	1,1	0,2
1960	74,4	20,2	4,1	1,0	0,3
1970	74,5	20,1	4,0	1,0	0,4
1980	73,6	20,0	4,5	0,9	1,0
1990	73,4	20,5	4,1	0,7	1,3

A táblázatok adatai azt mutatják, hogy a német és a francia nyelvű lakosság számának alakulása lényegében nem sokat változott, csupán az arányok tekintetében van kisebb mértékű ingadozás. Az olasz nyelvű népesség számarányában viszont valamelyest nagyobb eltérés figyelhető ingadozás. A rétoromán nyelvűek körében egyértelmű és fokozatos csökkenés mutatkozik, a más (pl. angol, portugál, spanyol, török) nyelvű betelepülők száma viszont markánsan növekszik mind az össznépességet, mind a svájci állampolgárságú lakosságot tekintve (l. részletesebben B. PEDRETTI i. m. 271—2).

A német nyelvű Svájc (Deutschschweiz) a 41.288 km² nagyságú országnak több mint felét (kb. 60%-át) foglalja magában, nagobbrrészt az északi, középső és keleti területeket, valamint délen a kétnyelvű Wallis kanton keleti vidékét. Nyugat-Svájcban, amelynek több elnevezése is használatos (*West-Schweiz*, *Französischschweiz*, *Welschschweiz*, *die welsche Schweiz* és *Romandie*), franciául beszélnek. Baseltől délnyugatra, az északon fekvő (francia nyelvű) Jura kantontól déli irányban — Berntől kb. 30 kilométerrel nyugatra a Biel/Bienne és Freiburg/Fribourg vonalától nagyjából Sion városon át dél felé egészen Olaszországig — húzódik a német, illetőleg a francia nyelvű Svájc közötti határ. A délen található Tessin kanton (olasz nevén Ticino) nyelve az olasz, ezenkívül a háromnyelvű Graubünden kanton déli részén beszélnek olaszul. Az ország keleti, délkeleti vidékén fekvő Graubünden lakossága túlnyomórészt német nyelvű, Chur városától délnyugati, déli és keleti irányban pedig — általában nem összefüggő területen, hanem inkább szórványokban — rétoromán nyelvű népesség él. A továbbiakban a különböző anyanyelvű lakosság számaránya szerinti sorrendben — külön-külön fejezetben — taglalom a négy nyelvű Svájc nyelvi helyzetét és az ezzel kapcsolatos nyelvhasználati kérdéseket, helyi sajátosságokat és a velük összefüggő társadalmi, nyelvészeti problémákat.

2. A német nyelvű Svájc nyelvi helyzete. — A) A svájci német nyelv és főbb változatai. — A svájci németet (*Schweizerdeutsch*), amelynek beszélt és írott változatai vannak, összefoglalóan (helyi nyelvjárási kiejtéssel) *schwyzertüütsch*-nek szokták nevezni. HUTTERER MIKLÓS, a kiváló germanista ezt a nyelvi formát egyik munkájában a következőképpen határozta meg: „A *schwyzertüütsch* (n. *Schweizerdeutsch*, a. *Swiss*), azaz svájci német nyelv tulajdonképpen a svájci német lakosság alemann nyelvjárásainak, ill. az ezekből kialakult regionális köznyelvnek a neve. Írásbeliséggel is rendelkezik, különösen a zürichi változata (*Züürütüütsch*), és a legtöbb svájci napilap állandóan közöl *schwyzertüütsch* nyelvű szövegeket. A II. világháború idején komoly mozgalom indult meg azzal a céllal, hogy az irodalmi német nyelv helyett ezt tegyék hivatalos államnyelvvé, de erre végül is mégsem került sor. Svájc, Ausztriához hasonlóan, magáévá tette az 1901. évi össznémet ortográfiai és grammatikai határozatokat, de a német irodalmi nyelv Svájcban számos helyi sajátosságot őrzött meg, ami éppen a *schwyzertüütsch* hatására vezethető vissza” (A germán nyelvek. Bp., 1986. 327).

A német nyelvű svájciak számára a német nyelv elsősorban azt a tájszólást jelenti, amelyet az egyes helyi közösségek — természetesnek, normatívnak elfogadva — a mindennapi nyelvi érintkezésben használnak. Számukra tehát a *schwyzertüütsch* a saját helyi nyelvjárásuk, amely nem szorult vissza a jószerével csak családi körben vagy a barátok, jó ismerősök közötti beszélgetésben élő hagyományos tájnyelvre, hanem a nyelvhasználat különböző színterein (például hivatalos helyeken, egyházi szertartásokon, közeleti fórumokon) a nyelvi kommunikáció eszközeként (német kifejezéssel: mint *Umgangssprache*) tölti be szerepét. Ez a szemléletmód, ez a nyelvi magatartás kivétel nélkül minden társadalmi rétegre, a közöttük létrejövő nyelvi érintkezésre jellemző.

A svájci német nyelv jó néhány, egymástól kisebb-nagyobb mértékben eltérő regionális változatra (ilyen pl. Basel, Bern és Zürich nyelve) és több nyelvjárásra osztható föl

(ezekről l. részletesebben tölem: MNy. 2000: 112—5). A svájci alemann nyelvjárások sokszínűségéről, a nyelvi érintkezésben betöltött szerepükről és felhasználásukról, valamint sokféleségük és különbségeik okairól a SIEBENHAAR—WYLER szerzőpáros a következőképpen vélekedik: „A svájci német nem egységes nyelvi forma, számos nyelvjárásra tagolódik, amelyek hangtani és alaktani tekintetben és részben szókincsben is jelentős mértékben különböznek egymástól. A tájszólásoknak ilyen kis területen meglévő sokféleségét a más anyanyelvűek gyakran furcsának, szokatlannak találják, és csodálkoznak azon, hogy a német nyelvű svájciak egyáltalán megértik egymást. A különböző nyelvjárásokat beszélők közötti érintkezés általában nem okoz problémát, mivel a svájciak az egyre növekvő migráció és tömegtájékoztató eszközök révén szinte naponta kapcsolatba kerülnek egymással. Mégis előfordulhat, hogy egy-egy archaikus nyelvjárás (például a felső-walseri) néhány kifejezését, tájszavát vagy akár egész mondatait Svájc alföldi területein nem értik meg. Emiatt az ilyen nyelvjárások beszélői — főképpen az idegenekkel való érintkezésben — általában tájnyelvük kevésbé archaikus formáit használják. ... A nyelvjárásoknak ilyen kis területen meglévő sokfélesége az Előalpok és az Alpok vidéke nehéz közlekedési viszonyainak következménye, ezen körülmények ugyanis meggátolták a nagyobb közösségek kialakulását. Ez a nyelvjárási sokszínűség továbbá a korábbi évszázadok kistérségeinek politikai és vallási helyzetével is összefügg, amely egyébként a svájci államszövetségben mindmáig továbbél” (1997. 24; saját fordítás).

A svájci német sajátos helyet foglal el a német nyelv különféle változatai között. Ezzel és a német nyelv többközpontúságával kapcsolatban FÖLDES CSABA a „Deutsch als Sprache mit mehrfacher Regionalität: Die diatopische Variationsbreite” című, nemrég megjelent tanulmányában a következőket fejtette ki: Az utóbbi évtizedekben a németet a germanisták közül többen is többközpontú és többnemzetiségű nyelvnek tekintik. Aból indulnak ki, hogy a német nyelv nemcsak nyelvjárási tekintetben tagolt földrajzilag, hanem a sztenderd szempontjából is. A regionális és a helyi nyelvjárási sajátosságok fölött a németnek nemzetek szerint eltérő sztenderd változatai léteznek. Ezen gondolatmenet alapján három központja van, mégpedig Németország, Ausztria és Svájc, s ezáltal három nemzeti sztenderdje: a németországi (*Binnendeutsch*), az ausztriai (*österreichisches Deutsch*) és a svájci német (*Schweizerhochdeutsch*). Mindamellet egyébként a német nyelv nemzeti változataira vonatkozóan más felosztások is vannak. Van például olyan is, amelyik a német írott nyelv hat változatáról beszél (l. részletesebben in Muttersprache [Wiesbaden] 112. 2002/3: 230—1). A svájci német főbb változatait és jellegzetességeit SIEBENHAAR és WYLER nyomán (1997: 9—12) próbálom meg a következőkben összefoglalni. A irodalmi nyelvet Svájcban írott nyelvnek (*Schriftsprache* vagy *Hochsprache* szakszóval) jelölik meg, melyet elsősorban írásban, ritkábban felolvasáskor használnak. Szóbeli (beszélt nyelvi) előfordulására viszonylag kevés lehetőség adódik például az iskolában, az elektronikus médiumokban és a közélet színterein is. A nyelvjárás, a *schvyzertüütsch*, amint már szó esett róla, a legkülönbözőbb társadalmi rétegek számára — mint beszélt nyelvi forma — a mindennapi érintkezés eszköze. Írásban — a nyelvjárásokban született szépirodalmi alkotások kivételével — csak nagyon szörványosan jelentkezik (pl. magánlevelezésben, apróhirdetéseken). Mindkét fő változatnak, az irodalmi nyelvnek és a nyelvjárásnak is megvan a saját használati köre. Ebben jól elkülönülnek egymástól, közöttük keverék és átmeneti formák szinte egyáltalán nem fordulnak elő. A svájci németek általában tudatában vannak, hogy egy-egy konkrét nyelvi helyzetben (mikor, ki-vel és hol) melyik nyelvváltozatot illik vagy kell használniuk. A német nyelvű Svájcban sokan — különösen az értelmiségiek — szinte mesterei a kódváltásnak, amint azt Zürichben nemegyszer jómagam is tapasztalhattam.

A SIEBENHAAR—WYLER szerzőpáros azon véleménye is figyelemre méltó, amelyet a német nyelv két fő változata diglossziás viszonyának Svájcra, illetőleg Németországra s Ausztriára jellemző sajátosságairól, különbségeiről a következőképpen fogalmaztak meg: „A svájci diglossziasituációtól eltérően Németországban és Ausztriában az irodalmi nyelv és a nyelvjárás között folyamatos kapcsolat van: a beszédhelyzet szerint ugyanis többé-kevésbé egy, a helyi tájszólásoktól színezett regionális köznyelv használatos; a szomszéddal inkább nyelvjárásban beszélnek, egy más vidékről származó főiskolai tanárnővel pedig az irodalmi nyelv használatára törekszenek. A nagyobb városokban a vezető társadalmi réteg olyan regionális köznyelven beszél, amely sokkal közelebb van a normatív irodalmi nyelvhez, mint a helyi nyelvjáráshoz. Aki tájnyelvi formákkal él, arra Németországban általában úgy tekintenek, mint valamely alacsonyabb társadalmi réteghöz tartozóra. A regionális köznyelv, melyet alig színez helyi nyelvjárásisság és a tájszólás mint alternatív nyelvhasználati forma áll szemben egymással. S ez a versenyhelyzet a nyelvjárást mint nyelvváltozatot csekélyebb társadalmi presztízse miatt egyre inkább visszaszorítja. Ezzel szemben a német nyelvű Svájcban a nyelvjárásnak mint az összes társadalmi réteg érintkezési nyelvének a helyzete semmiképpen sincs veszélyeztetve, éppen ellenkezőleg: a tájnyelv használati köre a köznyelvvvel szemben a XX. században kiterjedt, és azóta még inkább növekedett. ... Mindez annak a demokratikus hagyománynak a kifejeződése, amely Svájcot más országoktól, így például Angliától és Németországtól is megkülönbözteti, ahol az egykori feudális társadalmi rend erőteljes hatásának következményeként az egyes társadalmi rétegek nyelvhasználatukban még ma is eltérnek egymástól. Az utóbbi évek szociolingvisztikai kutatásai azt mutatják, hogy Svájcban is vannak rétegspecifikus különbségek, de Németországtól és Ausztriától eltérően a nyelvváltozat megválasztása nem kapcsolódik a beszélő társadalmi rangjához, beosztásához” (1997. 10—1; saját fordítás).

Hogy a nyelvjárásoknak milyen nagy a presztízse a német nyelvű Svájcban, azt nagyon sok példával lehetne illusztrálni. Így pl. Max Frisch írónak és Furgler kormánytagnak a vitája az irodalomnak a társadalom életében betöltött szerepéről a nyilvánosság előtt nem irodalmi nyelven, hanem nyelvjárásban zajlott. A politikai és gazdasági élet szakértőivel, vezetőivel készült rádiós és televíziós beszélgetések legalább olyan gyakran hangzanak el nyelvjárasi formában, mint svájci sztenderd német (*Schweizerhochdeutsch*) változatban (további példákra vö. SIEBENHAAR—WYLER 1997. 10). Ugyancsak jellemző, hogy azoknak a külföldieknek, akik állampolgárságot szeretnének kapni, a svájci német nyelv megfelelő ismeretéről kell tanúbizonyságot tenniük. Tanulságosnak látszik a „Zürich város polgárává fogadásához kapcsolódó rendelkezések” (Bestimmungen für die Aufnahme in das Bürgerrecht der Stadt Zürich) 7. törvénycikkéből néhány előírást szó szerint idézni: „Azoktól a pályázóktól, akik a városi polgárjogot meg akarják kapni, megkövetelik, hogy bizonyos (svájci) állampolgári ismeretekkel is rendelkezzenek, s megértsék a svájci német nyelvet, és egy svájci német nyelvjárást megfelelő mértékben beszéljenek. [A kiemelés tőlem. Sz. J.] Az utóbbi feltétellel kapcsolatban — a pályázó egyéb, kedvezőnek számító körülményei esetén — kivételek is megengedhetők” (SIEBENHAAR—WYLER 1997. 9; saját fordítás).

B) A svájciak viszonya a beszélt nyelvhez. — Külön kell szólni a német nyelvű Svájc lakóinak az irodalmi német nyelvvel (*Binnendeutsch*) kapcsolatos nyelvi magatartásáról és annak okairól. A németekkel és az osztrákokkal a svájciak általában nem szívesen beszélnek sztenderd német nyelven, s ha csak tehetik, előbb-utóbb nyelvjárasi nyelvhasználatra térnek át. A sztenderd némettel szembeni idegenkedés a kevésbé iskolázott és a műveltebb rétegekre egyaránt jellemző. A német irodalmi nyelvet az értelmiség is elsősorban írásos formában ismeri és használja, a mindennapi érint-

kezés beszélt nyelvi formája pedig számukra is a nyelvjárás. A német nyelvű svájciaknak a sztenderd némettel szembeni nyelvi viselkedését a SIEBENHAAR—WYLER szerzőpáros alapvetően két okra vezeti vissza. Ezeket — részletes fejtegetésüket lerövidítve — a következőképpen fogalmazták meg: „Az irodalmi német nyelvvel szembeni negatív beállítottság lényegében véve két okra vezethető vissza. Az egyik az, hogy az irodalmi nyelv a teljesítményorientált iskolai oktatásnak az eszköze. A német nyelvű Svájcban a sztenderd elsajátításához kapcsolódó újabb kutatás arra mutatott rá, hogy az irodalmi némettel szembeni negatív nyelvi magatartás kialakulásához az iskolai oktatás nagy mértékben hozzájárul. Miközben ugyanis az iskoláskor előtt a különféle játékok során a gyerekek szívesen beszélnek az irodalmi németet, mégpedig nyugat-németországi kiejtéssel, melyet leginkább a televízióból vesznek át, az addigi pozitív beállítottságuk az első két tanévben megváltozik. Ettől kezdve a sztenderdre úgy tekintenek, mint az iskola nyelvére, amely a tanulnivalókat közvetíti, amelyen hibákat lehet követni, amelyen felelni, vizsgázni kell, amelyen megfeddhetik őket. Ezzel szemben számukra a nyelvjárás nem normatív, nem szabályozott nyelvváltozatnak, hanem a szabadidő, az érzelmek nyelvének tekinthető. Ez a vélekedésük, az így kialakult nyelvi magatartásuk az iskolai évek után is alig változik meg. Az irodalmi német nyelvvel szembeni fenntartásuk másik oka pedig abban rejlik, hogy a németországi németek iránt a német nyelvű svájciakban általában nincs különösen erős szimpátia. ... Ez részben a hitleri időkre vezethető vissza, részben — az utóbbi évtizedekben legalábbis — azzal függ össze, hogy a német nyelvű svájciak egy részében a »nagy kanton«, ahogy Németországot tréfásan nevezik, gazdasági ereje, politikai súlya szorongást vált ki” (1997. 14—5; saját fordítás).

A svájciak idegenkedése a német irodalmi nyelvtől — a fentiekben kifejtett okok mellett — azzal is összefügghet, hogy ebben a nyelvi formában nekik kevés gyakorlatuk van. Aligha véletlen, hogy a svájciak körében „az írott nyelvi németet beszélni” (*Schriftdeutsch sprechen*) megfogalmazás igen gyakori, az ő számukra ugyanis az irodalmi nyelv (*Hochsprache*) inkább az írott nyelvet jelenti.

A sztenderd némethez való kapcsolódásnak egy másik sarkalatos kérdése Svájcban az, hogy milyennek kell lennie az ottani kiejtési normának. Ennek a bonyolult problémakörnek a vázlatos áttekintésében is SIEBENHAAR és WYLER közös munkájára (i. m. 16—7) támaszkodom.

A kiejtés normatívvá tételét nemcsak Svájcban nehéz megvalósítani, hanem még Németországban is. A kiejtési norma csak egy-két területen, mégpedig elsősorban a színházban és az elektronikus médiumokban (a rádióban, televízióban) jut szerephez. A svájciak többsége azt vallja, hogy az ottani német kiejtés nem hangozhat a németországi normák szerint. Ha a bemondó például a rádióban a színpadi irodalmi németnek megfelelően olvassa föl a híreket, nemritkán számos tiltakozó levél érkezik az érintett szerkesztőségbe. Az eléggé ellentmondásos helyzetet úgy próbálják megoldani, hogy a tömegtájékoztató eszközökben olyan kiejtés valósuljon meg, amelyet a svájci német nyelvű lakosság is elfogad, de az mégsem annyira svájcias színezetű, hogy más német nyelvterületen ne lehetne megérteni.

C) Az irodalmi nyelv és a nyelvjárás használatának főbb szinterei. — A két fő nyelvváltozat szerepe, felhasználási területe az utóbbi évszázadban — miként más népek és nyelvek esetében — Svájcban is változott. Ehhez helyi sajátosságként még az is hozzájárul, hogy — főleg bizonyos politikai intézmények, testületek esetében — még az egyes kantonok között is lehetnek eltérések. A XX. század második felében általában egyre inkább visszaszorultak a nyelvjárások. Úgy tűnik, hogy az Európai Unió létrejötte és fokozatos bővülése után viszont — nemcsak a kisebb lélekszámú népek, hanem a nagyobb országok bizonyos régióiban is — a nyelvi és kulturális

összetartozás érzését, az etnikai, nemzeti identitástudatot erősítve — a nyelvjárások szerepe ismét megnövekedhet. Svájcot tekintve ez a körülmény szóba sem jöhet, hiszen nem tagja az EU-nak, s lakosságának többségében ma is inkább ellenérzés él az Európai Unióval szemben. Itt más oka van annak, hogy a nyelvjárási nyelvhasználat az utóbbi ötven esztendőben teret nyert az irodalmi nyelvvel szemben. Ebben jelentős mértékben az játszott közre, hogy a német nyelvű svájciak általában szembefordultak a Harmadik Birodalom eszméjével, s vele szemben — mindenben, amiben csak lehetett — önállóságukat igyekeztek hangsúlyozni. Mindez a szűkebb hazához, a szülőföldre való ragaszkodás kifejezésének szimbólumaként fölértékelte a helyi alemann nyelvjárásokat és általában hagyományaik őrzését is. S hogy ez nem kérészerűtlen fölbuzdulás volt, azt nemcsak a tájnyelvük mai szerepe, presztízse mutatja, hanem például az a tény is, hogy a svájci német nyelvközösség mindmáig anyagi eszközökkel is támogatja az ottani nyelvjáráskutatást. Ezt egy konkrét példával is szeretném illusztrálni. A Schweizerdeutsches Wörterbuch Intézet 2003. június 13-án tartotta évi közgyűlését, amelyre én is meghívást kaptam. Az ott elhangzott beszámolóból és a közreadott, a 2002-ben végzett munkát részletező kiadványfüzetből (Bericht über das Jahr 2002.) az is kiderült, hogy a Schweizerdeutsches Wörterbuch kutatásait a Svájci Tudományos Akadémia mellett egyéni adományozók is jelentős mértékben támogatják. Érdekességként jegyzem meg, hogy a taggyűlés végig nyelvjárásban zajlott, mégpedig az ülést vezető alelnök, PETER GLATTHARD professzor — amint azt később megtudtam — berni tájszólásban beszélt, a beszámolót tartó PETER OTT, a Schweizerdeutsches Wörterbuch Intézet vezetője Zug város tájnyelvén szolt, BEATRICE BÜRKLI FLAIG, a bázeli szótár egyik szerzője pedig természetesen bázeli nyelvjárásban tartotta meg előadását. A svájciaknak egyébként általában igen jó érzékük van ahhoz, hogy a beszélő kiejtése, szóhasználatja alapján viszonylag kis hibaszázalékkal megállapítsák annak szűkebb pátriáját.

A következőkben az irodalmi nyelv és a nyelvjárások használatának azokat a fontosabb színtereit veszem sorra, ahol a két fő nyelvváltozat valamilyen formában szerephez jut.

a) Politikai intézmények, testületek. — A svájci szövetségi Parlamentnek (Vereinigte Bundesversammlung vagy Parlament) két kamarája van, s mindegyikben azonos módon van szabályozva a nyelvhasználat. Mivel ezeknek a munkájában különböző nyelvű országrészek képviselői vesznek részt, a megbeszélések német irodalmi nyelven folynak. A szavazások és a választások eredményeit viszont német és francia nyelven hozzák nyilvánosságra. A kantonokban ettől eltérő helyi szabályozás lehetséges. Az egynyelvűekben az jellemző, hogy a nagyobb kantonokban az írott német nyelv (*Schriftsprache*) a kötelező, a kisebbek inkább a nyelvjárás használatára törekszenek. A két- és a háromnyelvűek közül háromban (Graubünden, Freiburg és Wallis kantonban) a német nyelvű honatyák irodalmi nyelven szólalhatnak föl az üléseken, a kétnyelvű Bern kantonnak viszont külön szabályzata van. Itt ugyanis a német anyanyelvű parlamenti képviselők — a francia mellett — saját tájnyelvükön is beszélhetnek. Országos érvényű viszont, hogy héttagúnál kisebb létszámú testületekben és a különféle parlamenti bizottságokban általában a nyelvjárás a megbeszélések, tanácskozások nyelve. A nyelvhasználati forma megválasztása általában a szóban forgó testület létszámától függ (a politikai intézményekkel kapcsolatos nyelvhasználatra részletesebben l. SIEBENHAAR—WYLER 1997. 18—9).

b) Rádió és televízió. — A két fő nyelvváltozatnak a rádióban és a televízióban való megoszlásáról, használatuk arányairól nincsenek megbízható statisztikai adatok. Vannak viszont bizonyos becslések, melyek szerint kb. húsz-harminc évvel ezelőtt az elektronikus médiumokban az adásoknak mintegy 60 százaléka irodalmi nyelven, 40%-a pedig nyelvjárási formában zajlott. Ez az arány az utóbbi évtizedben a nyelvjárások javá-

ra változott meg. Ebben minden bizonnyal az a tény játszik közre, hogy 1983-tól engedélyezték a magán rádióadók működtetését is. A közszolgálati rádió- és televízió-adóállomásokban viszont gyakoribb a német irodalmi nyelv használata, főképpen a kulturális műsorokban. Az írókkal, gazdasági szakértőkkel, politikusokkal, sőt esetenként még a kutatókkal folytatott beszélgetések is általában nyelvjárási formában hangzanak el. A közérdekű (például közlekedési, katonai) közleményeket viszont irodalmi nyelven olvassák föl. Egyébként nincsenek pontos előírások, amelyek például a műsor tartalmától tennék függővé a megfelelő nyelvhasználati forma kiválasztását (minderről részletebben I. SIEBENHAAR—WYLER 1997. 19—21).

A körzeti televízióállomások különféle adásainak nyelvhasználati formája — a hivatalos közlemények kivételével — a helyi nyelvjárás, amint arról a Zürichi Televízió műsoraik nézve többször is módomb volt meggyőződni. Elképzelhetetlennek tartom viszont, hogy például a Szeged Televízió adásai a szegedi, Szeged környéki nyelvjárásban hangozzanak el, pedig valószínűleg nem kevesen lennének, akik szívesen hallgatnák a nyelvünkben nagy gyakoriságú nyílt *e* és zárt *ë* hangok okozta monotonia ellensúlyozására a nyelvészeti szempontból szerencsés és előnyös *ö*-zést és más tájnyelvi sajátosságokat is.

c) **A z i s k o l a i o k t a t á s .** — Az oktatás a német nyelvű Svájcban is — miként a többi országrészben és általában más országokban is — irodalmi nyelven folyik. Ez természetes minden olyan nyelvet illetően, amelynek már régen kialakult a sztenderd nyelvváltozata. Az iskolai nyelvhasználat problematikáját, legfontosabb formáit — az alsó tagozatos osztályoktól a felsőoktatásig — SIEBENHAAR és WYLER a következőképpen foglalta össze: „Az iskola vállalja magára, hogy a gyerekeknek az írott nyelvhez közeli irodalmi németet közvetítse. ... Az irodalmi nyelv megismerése, elsajátítása fokozatosan történik. Az első tanévben többnyire csak nyelvjárásban beszélnek, a második év során szaktárgyanként térnek át a sztenderd németre. Az olvasástanításban felhasznált szövegek azonban kezdettől fogva irodalmi nyelvek. ... Az oktatás később is irodalmi nyelven folyik, de csak a tanítási órákon. A tanórák előtti szervezési feladatok elvégzése, majd az órák utáni szünetekben a tanulókkal folytatott megbeszélés és a tanárok egymás közötti társalgása is tájnyelven történik. Bizonyos tanórákon még a felső tagozaton és a középiskolában is megengedik a nyelvjárás használatát, ha azt a szóban forgó téma indokoltá teszi. A készségtárgyak (pl. a rajz- és testnevelésórák, a gyakorlati foglalkozások) általában tájszólásban zajlanak, a közismereti órákon (például a matematika, a különféle természettudományos tárgyak tanításakor) viszont az irodalmi németet beszélik. Ezek az órákon is lehet azonban a nyelvjárást használni, ha a munka nem osztályközösségben, hanem kisebb csoportokban folyik. Egyébként hasonló a helyzet a felsőoktatásban is: az előadásokat irodalmi nyelven tartják, a gyakorlati foglalkozásokon viszont magától értetődő a tájnyelv használata. Sőt egyes esetekben még az is előfordul, hogy a szóbeli vizsgák is, ahol kevesen vannak jelen, nyelvjárásban folynak” (1997. 21—2; saját fordítás).

Az iskolai oktatás nyelvét az ún. területi elv alapján határozzák meg. Ennek az a lényege, hogy a hivatalok és a magánemberek nyelvi érintkezésének eszközeként a szóban forgó terület (kanton) vagy település többségének az anyanyelvét kell figyelembe venni. Kivétel azonban lehetséges. Bern kanton például a többnyelvűség érdekében francia nyelvű iskolát támogat, ugyanakkor a Svájcba bevándoroltak anyanyelvi oktatásában anyagilag nem vállal részt, segítségüket csupán ajánlani tudja. A rétoromán nyelvű iskola az egyetlen, amelyben a gyerekek a németet mint idegen nyelvet már a negyedik osztálytól kezdve tanulhatják. Előírás született arról, hogy államérdekből Svájcban első idegen nyelvként valamelyik nemzeti nyelv tanítása kötelező, így a német tannyelvű iskolákban a francia, a francia nyelvű iskolákban a német, az olasz nyelvű Tessin kantonban a francia, a háromnyelvű Graubündenben pedig a német. Egy második nemzeti nyelv elsajátítása csak az

olasz és a rétoromán anyanyelvű tanulóknak kötelező, mégpedig a középiskolák alsóbb évfolyamaiban, leggyakrabban a hetedik osztálytól kezdve. Kivétel azonban ebben is akad az egyes kantonok között. Ilyen például a német nyelvű Uri kanton, amely — amint már szó esett róla — a Svájci Államszövetség egyik alapítója volt a XIII. század végén. Itt ugyanis nem franciául kell a gyerekeknek tanulniuk, hanem a Tessin kantonnal való, régi keletű történelmi kapcsolatok miatt az olaszt tették kötelezővé (a területiség elvét, az iskolai oktatás részletesebb kifejtését l. HAAS 1988. 1367—70).

A tanítási órákon használt nyelvváltozat kérdésében — elsősorban a középiskolákra vonatkozóan — gyakran alakulnak ki viták, ugyanis a tanárok egy része nem szívesen vállalja az irodalmi nyelven való tanítást, az oktatásügy hivatalai és az iskolák vezetői viszont a sztenderd német használatát szorgalmazzák. Egyes vélemények szerint az irodalmi német azért okoz gondot a tanulóknak, mert az viszonylag ismeretlen számukra, ezért elsajátítása többletmunkával jár. Mások szerint a diákok — főleg több idegen nyelv kötelezővé tétele miatt — túl vannak terhelve, és ez is hozzájárul ahhoz, hogy a sztenderd német írásbeli és szóbeli használatában még a német nyelvű Svájcban is elég sok hibát követnek el. Abban a kérdésben egyébként, hogy hány idegen nyelvet tanuljanak a gyerekek, nagyon megoszlanak a vélemények.

3. A francia nyelvű Svájc nyelvi helyzete. — A francia nyelvű Svájcban könnyebben áttekinthető nyelvi helyzet jellemző mind az egy- és kétnyelvűség, mind a főbb nyelvváltozatok (az irodalmi nyelv és a nyelvjárások) viszonyában és használatában. Svájc nyugati részén négy kanton (délnyugatról észak, északkelet felé haladva: Genf, Waadt, Neuenburg és Jura) francia nyelvű, háromban pedig (Bern, Freiburg és Wallis kantonokban) a francia mellett német nyelvű népesség is él. Mindegyik francia nyelvű vidékre érvényes, hogy az ottani lakosság évszázadok óta az Île-de France-i nyelvjárásból kialakult francia irodalmi nyelvet tekintette követendő mintának, saját tájnyelvét pedig — Nyugat-Svájc vezető rétegeivel az élen — általában stigmatizálta és kerülendő nyelvváltozatnak tartotta. Ebben az is közrejátszhatott, hogy a német nyelvű kantonokkal szembeni ellenérzésüket a nyugat-svájciak általában a francia kultúra és irodalom iránti vonzódással is kifejezték. Ennek a kulturális és nyelvi magatartásnak a kialakulásában továbbá az a körülmény sem hagyható figyelmen kívül, hogy a francia nyelvű népesség olyan kantonokban él, amelyek a többihez viszonyítva több évszázaddal később, csak a XIX. század elején váltak a Svájci Államszövetség tagjává (a francia nyelvű svájci lakosság nyelvi magatartására és ennek okaira vö. PIERRE KNECHT, *Die französischsprachige Schweiz*. In BICKEL—SCHLÄPFER 2000. 139—76; különösen 139).

A francia nyelvű Svájcban található nyelvjárásokról szólva csak megismételni tudom, amit róluk korábban írtam, vagyis azt, hogy „nagyobb részük (pl. a Wallis kantonbeli, a Freiburg, Genf, Neuenburg és a Waadt környéki tájszólás) nagyfokú rokonságot mutat a franciaországi frankoprovincal nyelvjárással, melyet például Lyon vidékén beszélnek. A Jura kantonbeli tájszólások viszont, melyek nagyjából a Neuchâtel—Solothurn városok vonalától észak-északnyugatra esnek, a francia dialektológiában hagyományosan északfranciának nevezett nyelvjárássterülethez sorolhatók. Mivel a francia irodalmi nyelv presztízse több évszázad óta Nyugat-Svájcban igen nagy, az ottani nyelvjárások visszaszorulása, pusztulása is régi keletű. Egyes becslések szerint talán egy-két százalékot tesz ki azoknak a száma — főképpen az idősebb nemzedék körében —, akik őrzik és az egymás közötti érintkezésben még beszélik eredeti francia tájszólásukat. Egy, a svájci nyelvatlashoz kapcsolódó, 1966-ban végzett kérdőíves gyűjtés során, amint azt PIERRE KNECHT említi tanulmányában, a munkálatban részt vevő kutatók arra az eredményre jutottak, hogy a hagyományos nyelvjárást leginkább a többségében katolikus Wallis, Fri-

bourg és Jura kantonokban őrzik. Ezzel szemben a református többségű kantonokban (pl. Bern, Genf és Neuenburg környékén) egykor beszélt francia tájszólások szinte teljesen kipusztultak. Aki ezekről a hajdan volt nyugat-svájci és természetesen a többi francia nyelvjárás különféle sajátosságairól szeretne tájékozódni, haszonnal forgathatja azt a több kötetes, igen gazdag anyaggyűjtésen alapuló kiadványt, amely »Glossaire des patois de la Suisse romande« címmel jelent meg századunk elejéig” (MNy. 2000: 115–6).

Mindebből nyilvánvaló, hogy Nyugat-Svájcban már régóta szóba sem kerülhet a két fő változatnak, az irodalmi nyelvnek és a nyelvjárásoknak olyan szerepköre és használati különbsége, mint a német nyelvű Svájcban, s olyan diglossziás viszony sem, mint amilyen Németországban és Ausztriában tapasztalható. Nyugat-Svájcban már nagyon régóta a francia irodalmi nyelv az uralkodó, amelyről legfőljebb azt lehet állítani, hogy csupán helyiel-közzel van kissé tájnyelvies színezete. Nyelvhasználati problémák itt inkább a német nyelvű Svájccal való, régi gyökerű szembenállásból adódtak, s merültek föl időnként az utóbbi időben is. Ilyen például az ún. Jura-kérdés, amelyet az váltott ki, hogy 1979-ben Bern kanton északnyugati részén — az ottani (kisebbségi helyzetben lévő) francia nyelvű lakosság kezdeményezésére — Jura néven önálló kanton jött létre. A népszavazások sora és a föl-föllángoló viták azt jelezték, hogy nem csupán nyelvi kérdéssről van szó, hiszen a Bern és Jura kanton közötti határokat sokkal inkább történelmi, vallási, politikai szempontú különbségek alapján húzták meg (minderről részletesebben l. HAAS 1988. 1378). Vissza-visszatérő vitákat, elégedetlenséget vált ki a francia nyelvű Svájc lakói körében az is, hogy a német irodalmi nyelvet az iskolában kötelező idegen nyelvként kell tanulniuk, de azt a német nyelvű Svájcban nem tudják igazán használni, mert ott a helyi (alemann) nyelvjárásokat beszélik. Freiburg kantonban viszont, ahol a német anyanyelvűek vannak kisebbségben, az okoz problémákat, hogy egyes településeken a szülők nem tudják német nyelvű iskolában taníttatni gyermekeiket.

(Folytatjuk.)

SZABÓ JÓZSEF

The linguistic situation in Switzerland, with special regard to linguistic minorities

It has recently been suggested in many parts of the world that globalisation might endanger languages and cultures of smaller groups of people. This may primarily concern communities living in the territory of another nation, in a minority situation. Obviously, all minority groups have the right to preserve their mother tongue and the culture of their ancestors; but it is not at all easy to do so among the economic and social trends of recent decades. — Although Switzerland is not a member of the European Union, it has been exposed to changes in the past few decades that affect its linguistic situation, too. Two of the four official languages listed in the 1996 constitution of Switzerland, German and French, have a leading role at present, too. On the other hand, the use of Italian is declining, and Romansh — despite efforts to the contrary and decisions that favour the community speaking it — is being supplanted. The increasing number of immigrants (e.g., Portuguese, Spaniards, Turks) makes many people suggest that Switzerland is not a quadrilingual but rather a multilingual country today, and the linguistic and educational policies of the country should promote the solution of linguistic and cultural problems of all minority groups. The centuries-old democratic traditions of Switzerland and the various earlier modifications of their language laws may serve as a firm foundation for that and as a model to be followed.

JÓZSEF SZABÓ